

TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK INTEGRATSIYANING O'ZIGA XOS IMKONIYATLARI

Kuliyeva M.X.

*O'zbekiston-Finlandiya Pedagogika instituti dotsenti,
fizika-matematika fanlari nomzodi*

Sharipova Sh.X.

O'zbekiston-Finlandiya Pedagogika instituti o'qituvchisi (PhD)

Tayanch so'zlar: integratsiya, innovatsiya, korporativ hamkorlik, oliy ta'lim, fan, ishlab chiqarish, sifatli ta'lim, ta'lim texnologiyalari.

Ключевые слова: интеграция, инновации, корпоративная кооперация, высшее образование, наука, производство, качественное образование, образовательные технологии.

Key words: Integration, innovation, corporate cooperation, higher education, science, production, quality education, educational technologies.

Ta'lim oluvchilarning yosh va individual xususiyatlarini o'rganish psixologiyasini hisobga olgan holda pedagogik vazifalarni hal etish nuqtayi nazaridan fan va o'quv jarayoni to'g'risida tasavvurlarning yaxlit hamda tizimlashtirilgan yig'indisi pedagogik bilimlar integratsiyasining dastlabki gneselogik asosi hisoblanadi. Ontologik va gneselogik muvofiqlikni hisobga olgan holda, biz pedagogik faoliyatga xos bo'lgan tavsifni pedagogik bilimlarning yaxlitligi va tizimlashtirilgan uyg'unligiga ko'chirish lozim deb hisoblaymiz. Uzlüksiz ta'limning yagona yaxlit tizimini vujudga keltirish uchun uni umumiy tarzda qamrab oluvchi ta'lim doirasini yaratish jarayoni nazarda tutiladi. Uning doirasida vorisiylik tamoyiliga muvofiq integrativ aloqalar va ta'lim tizimini shakllantiruvchi vositalar o'rtasidagi, chunonchi, inson tomonidan turli xil ta'lim darajalarida o'zlashtirilgan bilimlar, ko'nikma va malakalar o'rtasida munosabatlar o'rnatiladi. Natijada yaxlit insonning rivojlanishi, shakllanishining yagona jarayoni ta'minlanadi. Faylasuflarning ta'kidlashicha, bugungi kunda o'ta rivojlangan mamlakatlarda kishilarning farovon yashashi uchun xizmat qiladigan ta'limni tabaqalashtirish jarayoni amalga oshmoqda. Bugungi kunda ta'lim mazmunida atrof-olam haqidagi tarqoq tasavvurlarni uyg'unlashtiradigan

fanlararo aloqadorlikni ta'minlashga ehtiyoj sezilmoqda. [1]. Shuning uchun ham pedagogika fanida integral yondashuv nazariyasi jadallik bilan vujudga kelmoqda.

Ta'limdagi integratsiya - bu bolaning shaxsini rivojlantirish va o'z-o'zini rivojlantirishga qaratilgan dunyoning yaxlit ko'rinishini shakllantirish uchun ma'lum bir ta'lim tizimi doirasida tarkibning tarkibiy qismlari o'rtasida aloqalarni o'rnatish jarayoni hisoblanadi. Zamonaviy maktabda fanlarni integratsiyalashuvi ilg'or pedagogik yechimlarni faol izlash, o'quvchilarga samarali va asosli ta'sir ko'rsatish uchun pedagogik xodimlarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish yo'nalishlaridan biridir. Integratsiya o'quvchilar bilimining parchalanishi va mozaikasini bartaraf etishga yordam beradi, ularning yaxlit bilimlarni, umuminsoniy qadriyatlar majmuini egallashini ta'minlaydi. Mahalliy va xorijiy pedagogika fanida integratsiya muammolarini o'rganish bo'yicha boy tajriba to'plangan. [2].

Turli davrlarda ta'lim jarayonida fanlararo aloqadorlikdan foydalanish vazifasini Ya.A.Komenskiy, I.G.Pestalotsi, J.J.Russo, L.N.Tolstoy, K.D.Ushinskiylar ilgari surdilar. Axborot hajmining tez o'sishi sharoitida uni idrok etish va tushunish imkoniyati keskin kamayadi. Bundan chiqish yo'li turli fanlarni sintez qilishda, yaxlit kurslarni ishlab chiqishda, barcha maktab fanlarini o'zaro bog'lashda ko'rinadi.

Kontent integratsiyasining uchta darajasi mavjud o'quv materiali:

- predmet ichidagi tushunchalar, bilimlar, ko'nikmalar va boshqalarning integratsiyasi alohida elementlarning ichida;
- fanlararo faktlar, tushunchalar, tamoyillar va boshqalarni sintez qilish. Ikki yoki undan ortiq fanlar;
- transdisiplinar ta'limning asosiy va qo'shimcha mazmuni tarkibiy qismlarining sintezi.

Integrativ ta'limning asosiy g'oyalari quyidagilardan iborat:

- ta'limning shaxsiy yo'nalishi (Inson asosiy qadriyat ta'lim jarayoni).
- umumlashtirilgan predmet tuzilmalari va faoliyat usullarini shakllantirish (qonunlarni anglash asosida bilimlarni o'zlashtirish).
- ta'limda ma'no hosil qiluvchi motivlarning ustuvorligi (rag'batlantiruvchi, ichki, tashqi va tashkiliy).
- o'qitishdagi izchillik (ilmiy nazariya doirasidagi aloqalarni anglash).
- muammoli o'rganish;
- faoliyatni aks ettirish;
- dialogik (Haqiqat dialogik muloqot jarayonida tug'iladi).

Integrativ ta'limning maqsadi: dunyoga yaxlit tasavvurni shakllantirish. Integral ta'lim doirasida alohida texnologiyalarni ajratib ko'rsatish mumkin.

- integratsiya;
- dizayn texnologiyalari;
- jahon axborot ham jamiyatida ta'lim texnologiyalari;
- internetga asoslangan yirik tizimli o'quv kurslarini o'qitish.

Integratsiyalashgan darslarni rejalashtirishda quyidagilar hisobga olinadi:

- bilim bloklari birlashtirilgan, shuning uchun uni to'g'ri aniqlash muhimdir asosiy maqsad ta'lim;
- ob'ektlarning mazmunidan maqsadga erishish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar olinadi;
- o'quv materialini mazmunida ko'plab havolalar o'rnatiladi;
- integratsiyalangan tarkibning qismlari darsda zarur bo'g'in bo'lib, yakuniy yakunni olishi uchun rejalashtirilgan;
- o'qitishning usul va vositalarini puxta tanlash hamda o'quvchilarning darsdagi yuklamasini aniqlash talab etiladi.

Integratsiya jarayoni muayyan shartlarning bajarilishini talab qiladi: o'rganish ob'ektlari bir xil yoki yetarlicha yaqin, integratsiyalashgan sub'ektlar bir xil yoki o'xshash tadqiqot usullaridan foydalanadi, ular umumiy qonuniyatlar va nazariy tushunchalar asosida quriladi. Shu sababli, ushbu amaliy tadqiqot doirasida integratsiya xususiyatlariga yondashuvlarni ishlab chiqishda ushbu kontseptsiyaning rivojlanish tarixini kuzatish va mavjud yondashuvlardan eng dolzarbini tanlash kerak. Mualliflarning qo'shimcha vazifasi-murakkab ilmiy konstruksiyalarni keng o'quvchilar uchun ochiq tilde qaytahir koya qilish, bu o'quv jarayonining barcha ishtirokchilariga qanday konstruktiv g'oyalarni osongina tushunish imkonini beradi. Mavjud ishlar bilan tanishib, biz zamonaviy ta'lim muammolarini hal qilish uchun eng dolzarb bo'lib, madaniyatning shaxsiy ma'nolari va qadriyat toifalari ierarxiyaning yuqori darajasiga joylashtirilganligi haqidagi xulosaga keldik. Izlanish institut olimlari guruhining tadqiqotlarida aks ettirilgan san'at ta'limi rahbarligida ishlab chiqilgan. Bizni qiziqtirgan ta'lim muammosiga yondashib, B.M.Kedrovning tafakkur yo'nalishlarini aniqlash zarur bo'lib, u fanlar integratsiyasini ularning o'zaro ta'sirining shunday shakli sifatida tushunish kerakligini ta'kidlaydi, bu esa turli bilim sohalari umumiy tadqiqotlarga ega ekanligini ko'rsatadi, vazifalar va maqsadlar, shuningdek, ushbu muammolar va maqsadlarni hal qilish va amalga oshirish uchun zarur bo'lgan aniq bir yagona tizim kognitiv vositalar. B.M.Kedrov fandagi integratsiya jarayonlari tipologiyasini belgilaydi, uning yordamida tabiiy fanlarning ularning differensiallashuvidan integratsiyalashuvigacha bo'lgan harakati yo'nalishini ochib beradi: maxsus xususiydan umumiyga; bilimning eng past darajasidan eng yuqori darajasigacha; mavzuning alohida tomonlarini o'rganishdan ularni ko'rib chiqish birligiga qadar o'tish tushunchasining 3 turini ajratib ko'rsatadi:

"mustaxkamlash" - qo'shni fanlar o'rtasida ko'prik qurish; «poydevor» fanlarni bog'lash, ayrim fanlarning boshqa fanlarning ob'ektini o'rganish usulini yoyish jarayoni; "Yadrolashtirish" - bu ko'proq umumiy, mavhum, moddiy fanlarning alohida tabiiy fanlarga kirib borishi. Pedagogika fanida B.M.Kedrovning fikrlashi pedagogika nuqtai nazaridan M.A.Terenti tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, u integratsiyaning uch bosqichini: tushuncha, korrelyatsiya, integratsiyani ajratib ko'rsatadi. "Bubosqichlarzamonaviyta'limdaishlaydi,ammoularta'limga,ayniqsa ijtimoiy-gumanitar fanlar bo'yicha ta'limga mos keladigan integratsiyaning uchta darajasiga o'tish uchun tayyorgarlik shartlarini bajaradi. Integratsiyaning ushbu uch darajasi: shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi ta'limning yaxlit mazmunini fundamentallashtirish, shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi ta'limning yaxlit mazmunini universallashtirish, shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi ta'limning yaxlit mazmunini kasbiylashtirish. Integratsiyalashgan kontseptsiyaning uchinchi komponenti ilmiy va amaliy bilimlarni universallashtirishdir. [3].

Ushbu turdagi integratsiya makonining mexanizmlarini ishlab chiqishda biz liberal ta'lim sohasida ishlab chiqilgan, ammo maktabning yaxlit ta'lim jarayoni uchun dolzarb bo'lishi mumkin bo'lgan maxsus uslub va amaliyotlarga murojaat qilishimiz kerak. Integratsiya jarayoni (lotincha integration-bog'lanish, tiklash) tizimning ilgari bir-biridan ajralib turuvchi qismlari va elementlarining o'zaro bog'liqligi va bir-birini to'ldiruvchiligiga ko'ra yagona yaxlitlikka yig'ilishidir. Integratsiya - bir qator gumanitar fanlarda: falsafa, sotsiologiya, psixologiya, pedagogika va boshqalarda qo'llaniladigan murakkab fanlararo ilmiy tushunchadir. Pedagogik jarayonga integratsiyalashgan holda tadqiqotchilar rivojlanish jarayonining ilgari bir-biridan ajralib turuvchi qismlarning integratsiyalashuvi bilan bog'liq jihatlaridan birini tushunadilar. Bu jarayon allaqachon tuzilgan tizim doirasida ham, yangi tizim doirasida ham amalga oshishi mumkin. Integratsiya jarayonining mohiyati tizimga kiritilgan har bir element ichidagi sifat o'zgarishlaridir.

Integratsiya prinsipi o'quv jarayonining barcha tarkibiy qismlarini, tizimning barcha elementlarini o'zaro bog'lashni, tizimlar o'rtasidagi aloqani o'z ichiga oladi, u maqsadni belgilashda, o'qitish mazmunini, uning shakllari va usullarini belgilashda yetakchi hisoblanadi. Integrativ yondashuv pedagogik jarayonning har qanday komponentida integratsiya tamoyilini amalga oshirishni anglatadi, pedagogik jarayonning yaxlitligi va izchilligini ta'minlaydi. Integratsiya jarayonlari sifat o'zgarishi jarayonlari individual elementlar tizim yoki butun tizim. Mahalliy didaktika va ta'lim nazariyasidagi ko'plab tadqiqotlar ta'lim jarayonini takomillashtirishning aniq usullarini ishlab chiqishda yuqoridagi qoidalarga asoslanadi. Integrativ ta'limni joriy etish vositalari, shakllari va usullari o'qitish metodikasi ham barcha didaktika kabi murakkab davrni

boshidan kechirmoqda. Umumiy o'rta ta'limning maqsadlari o'zgardi, yangi o'quv dasturlari ishlab chiqilmoqda, mazmunni alohida alohida fanlar orqali emas, balki integratsiyalashgan ta'lim yo'nalishlari orqali aks ettirishning yangi yondashuvlari.

Faoliyat yondashuviga asoslangan ta'limning yangi konsepsiyalari yaratilmoqda. Ma'lumki, bilim sifati o'quvchining u bilan nima qila olishi bilan belgilanadi. Shu sababli ham qiyinchiliklar yuzaga keladi o'quv dasturlari maktablarda o'rganiladigan fanlar soni ortib bormoqda va ba'zi klassik maktab fanlarini, shu jumladan geografiya va kimyoni o'rganish vaqti qisqartirilmoqda. Ekologiya sifatida kiritildi majburiy mavzu yaqinda, hozir bekor qilingan.

Bu holatlarning barchasi metodologiya sohasida yangi nazariy tadqiqotlar uchun asos yaratadi, ta'lim jarayonini tashkil etishda turlicha yondashuvlarni talab qiladi. Tabiiy fanlar metodologiyasida hal qilinishi kerak bo'lgan yetarli miqdordagi muammolar to'plangan. Ular orasida tabiatshunoslik bilimlarining keng tizimini birlashtirish, o'qitishni tashkil etish usullari, vositalari va shakllarini yangilash muammosi bor. Bu muammo yangi pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va ta'lim jarayoniga joriy etish bilan chambarchas bog'liq. Ta'limni yangilash ta'limni tashkil etishning noan'anaviy usullari va shakllaridan, shu jumladan integral usullardan foydalanishni talab qiladi, buning natijasida bolalarda dunyoni yaxlit idrok etish rivojlanadi va o'rganishga faol yondashuv shakllanadi, bu haqida ko'p gapiriladi.

Bundan tashqari, faqat tushuntirish va illyustratsiyaga tayanib bo'lmaydi va o'qituvchilik amaliyotida keng qo'llaniladi reproduktiv usullar. Bizning tushunchamizda integratsiya nafaqat fanlar bo'yicha bilimlarning o'zaro bog'liqligi nuqtai nazaridan, balki ta'lim texnologiyalari, usullari va shakllarining integratsiyasi sifatida ham ko'rib chiqiladi. Pedagogik faoliyat me'yorlar va ijodkorlik, fan va san'at uyg'unligidir. Shuning uchun mavjud bo'lgan turli xil o'quv faoliyati usullarini birlashtirish, to'g'ri birlashtirish muhimdir. Muvaffaqiyat bunga bog'liq bo'ladi va shuning uchun mashg'ulot natijasi. Shunday qilib, o'qituvchining kasbiy faoliyatida an'anaviy metodlar darajasida emas, balki fanlar va o'qitish texnologiyalari bo'yicha bilimlarni integratsiyalashuvi darajasida doimo tadqiqot, pedagogic ijodkorlik uchun imkoniyat mavjud. Integratsiyalashgan dars - bir tushuncha, mavzu yoki hodisani o'rganishda bir vaqtning o'zida bir nechta fanlar bo'yicha o'qitishni birlashtiradigan maxsus darsturi. Bunday darsda har doim ajralib turadi: integrator vazifasini bajaradigan yetakchi fan va yetakchi fan materialini chuqurlashtirish, kengaytirish, aniqlashtirishga hissa qo'shadigan yordamchi fanlar.

Integratsiyalashgan darslar turli xil fanlarni to'liq birlashtirib, hayot xavfsizligi asoslari yoki dunyo kabi integrative mavzularni keltirib chiqarishi mumkin, san'at

madaniyati, va faqat tarkibning alohida komponentlarini, usullarini o'z ichiga olishi mumkin. Masalan, yetakchi fanning o'qitish usullarini saqlab qolgan holda, siz fanlarning mazmunini birlashtirishingiz mumkin. Shuningdek, faqat bitta fan mazmunini saqlab qolgan holda turli fanlarni o'qitish metodikasini birlashtirish mumkin. O'qituvchilar integratsiyalashgan darsdan kamdan-kam hollarda va asosan quyidagi hollarda murojaat qilishadi: Agar o'quv dasturlari va darsliklarda bir xil materialning takrorlanishi aniqlansa, mavzuni o'rganish uchun vaqt chegarasi va parallel fandan tayyor tarkibdan foydalanish istagi bilan, fanlararo va umumlashtirilgan kategoriyalarni (harakat, vaqt, rivojlanish, kattalik va boshqalar), inson hayoti va faoliyatining turli tomonlarini qamrab oluvchi qonunlar, tamoyillarni o'rganishda; Turli fanlarda bir xil hodisalar, faktlarni tavsiflash va izohlashda qarama-qarshiliklarni aniqlashda, o'rganilayotgan hodisaning o'rganilayotgan mavzu doirasidan tashqariga chiqadigan kengroq namoyon bo'lish maydonini namoyish qilishda, fanni o'qitishning muammoli, rivojlantiruvchi metodini yaratishda.

Albatta, integratsiyalashgan darslardan foydalanish uchun boshqa motivatsiya holatlari mavjud. Integratsiyalashgan dars haqida qaror qabul qilishdan oldin, siz integratsiya boshlangan boshqa fan o'qituvchisiga ittifoqchi bo'lishingiz kerak. Ikkala o'qituvchi ham o'z fanlarini integratsiya qilishda birgalikdagi qiziqishlarini aniqlashlari kerak. Ikkala o'qituvchi ham alohida darslarni tayyorlash va o'tkazishdan ko'ra ko'p mehnat va ko'p vaqt va kuch sarflashini bilishi kerak. Integratsiyalashgan darsning tarmog'i - bu ikki o'qituvchining o'zaro aloqasi texnologiyasi, ularning harakatlarining ketma-ketligi va tartibi, materialni taqdim etishning mazmuni va usullari, har bir harakatning davomiyligi. Bu holda ularning o'zaro ta'siri turli yo'llar bilan qurilishi mumkin. Bu ularning har biri teng ulushli ishtiroki bo'lishi mumkin; ulardan biri rahbar, ikkinchisi esa yordamchi yoki maslahatchi vazifasini bajarishi mumkin; butun darsni bir o'qituvchi boshqasi ishtirokida faol kuzatuvchi va mehmon sifatida o'tkazishi mumkin. Integratsiyalashgan darsning davomiyligi ham har xil bo'lishi mumkin. Ammo ko'pincha buning uchun ikki yoki uch dars soati bir darsga birlashtiriladi.

Har qanday integratsiyalashgan dars bir mavzuning tor doirasi, tegishli kontseptual va terminologik tizimi va bilish usulidan tashqariga chiqish bilan bog'liq. Unda siz masalani yuzaki va rasmiy o'rganishni yengishingiz, ma'lumotni kengaytirishingiz, o'rganish jihatini o'zgartirishingiz, tushunishni chuqurlashtirishingiz, tushunchalar va qonunlarni aniqlashtirishingiz, materialni umumlashtirishingiz, talabalar tajribasini va uni tushunish nazariyasini birlashtirishingiz, bilimlarni tizimlashtirishingiz mumkin. Darsda pedagogik jarayonning har qanday tarkibiy qismlarini birlashtirish mumkin: maqsadlar, tamoyillar, o'qitishning mazmuni, usullari va vositalari. Qachonki, masalan,

mazmun olinsa, unda integratsiyalashuv uchun uning har qanday tarkibiy qismlarini ajratib ko'rsatish mumkin: tushunchalar, qonunlar, tamoyillar, ta'riflar, belgilar, hodisalar, farazlar, hodisalar, faktlar, g'oyalar, muammolar va boshqalar. Turli fanlardan bo'lgan bu komponentlar bir darsda birlashtirilib, tizim hosil qiladi, o'quv materiallari ularning atrofida to'planib, yangi tizimga kiritiladi. Darsni tashkil etishda tizimni tashkil etuvchi omil asosiy hisoblanadi, chunki uni qurishning yanada ishlab chiqilgan usuli va texnologiyasi shu bilan belgilanadi. Ko'p mavzuli integratsiyalashgan darsning an'anaviy mavzuga nisbatan afzalliklari aniq. Ushbu darsda siz ko'proq narsalarni yaratishingiz mumkin qulay sharoitlar talabalarning turli xil intellectual qobiliyatlarini rivojlantirish uchun, bu orqali siz kengroq sinergetik fikrlashni shakllantirishga erishishingiz, nazariy bilimlarni amaliyotda qo'lashni o'rgatishingiz mumkin. Amaliy hayot, muayyan hayotda, kasbiy va ilmiy vaziyatlarda integratsiyalashgan darslar o'quv jarayonini hayotga yaqinlashtiradi, tabiiylashtiradi, zamon ruhi bilan jonlantiradi, mazmun-mohiyatini to'ldiradi.

Adabiyotlar:

1. Mavlonova R., Rahmonqulova R. Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi. T., Ilm ziyo. 2009. 49-bet.
2. Jurayev J.S. (2021). Abu Ali Ibn Sinoning falsafiy qarashlarida axloq masalasi va uning bugungi kundagi ahamiyati. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(3), 11-14.
3. Sulaymonov J. (2021) Abdurahmon Ibn Xalidning tamaddun taraqqiyoti haqidagi qarashlarida jamiyat tahlili//*Academic Research in Educational Sciences*, Vol. 2 Special Issue 1, 2021. 451-455 R.

РЕЗЮМЕ

Mazkur maqolada mamlakatimizda oliy ta'lim muassasalari pedagogik integratsiyasi hamda innovatsion - korporativ hamkorlikning rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari ko'rib chiqilgan. Fan, ishlab chiqarish integratsiyasi va innovatsion hamkorlikni rivojlantirishda innovatsion usullardan foydalanishni ta'minlash muhim ahamiyat kasb etishi ko'rsatib o'tilgan.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматриваются особенности педагогической интеграции высших учебных заведений и развития инновационно-корпоративного сотрудничества в нашей стране. Показано, что обеспечение использования инновационных методов имеет большое значение в развитии науки, производственной интеграции и инновационной кооперации.

SUMMARY

In this article, the specific features of pedagogical integration of higher education institutions and the development of innovative-corporate cooperation in our country are considered. It has been shown that ensuring the use of innovative methods is of great importance in the development of science, production integration and innovative cooperation.